

KENTSEL BELLEKLE İLİŞKİ KURMAYI HEDEFLEYEN BİR MİMARLIK STÜDYOSU ÇALIŞMASI: BUCA CEZAEVİ ÖRNEĞİ

Aysu Çakır¹, İlknur Efeoğlu², Gaye Birol³

¹ İzmir Demokrasi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, İzmir, Türkiye
aysucakir1994@gmail.com, 0000-0002-6922-9896

² İzmir Demokrasi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, İzmir, Türkiye
ilknurefeoglu09@gmail.com, 0000-0003-1821-9150

³ İzmir Demokrasi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, İzmir, Türkiye
gaye.birol@idu.edu.tr, 0000-0001-8230-3547

ÖZET

Kentsel gelişim süreçleri, bazı işlevlerin önemini yitirerek kentten silinmesine, bazılarının ise dönüşerek yeni mekânsal biçimlerde var olmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, kentin çeperinde konumlanan kimi işlevler zaman içinde ardında fiziksel ve simgesel boşluklar bırakmaktadır. İzmir'in Buca ilçesinde yer alan ve 2020 yılında yıkılan Buca Cezaevi de bu türden mekânsal boşluklardan biri olarak, güçlü tarihsel ve toplumsal belleğe sahip bir alandır. Ancak alana ilişkin resmî kurumlar (belediye ve ilgili bakanlıklar) tarafından geliştirilen öneriler, işlevsel dönüşümü odağına alırken, alanın taşıdığı kolektif hafızayı ve toplumsal katmanlarını büyük ölçüde göz ardı etmektedir.

Bu çalışma, söz konusu boşluğun İzmir Demokrasi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi 2023–2024 Mimari Tasarım VI stüdyosu kapsamında mimarlık öğrencileri tarafından ele alınışını incelemektedir. Öğrencilerden, cezaevinin kentsel bellekteki izlerini ve alanın dinamiklerini analiz ederek, belleği gündelik yaşamla ilişkilendiren mekânsal öneriler geliştirmeleri istenmiştir. Analizler ve projeler tematik olarak değerlendirilmiş; deneyim rotaları, kültürel odaklar ve kamusal mekânlar aracılığıyla bellekle ilişki kuran çok katmanlı tasarım stratejileri ortaya konmuştur. Sonuç olarak çalışma, ortaya çıkan yaklaşımların mevcut planlama pratiklerine alternatifler ürettiğini ve belleğin mekânsal tasarım aracılığıyla yeniden inşa edilebileceğini göstermektedir. Böylece, mimarlık stüdyosu hem tarihsel-toplumsal katmanları gözetken tasarım senaryoları geliştirme hem de planlama yaklaşımlarına eleştirel bir zemin oluşturma potansiyeli taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Buca Cezaevi, Kentsel bellek, Mimarlık eğitimi, Tasarım stüdyosu

AN ARCHITECTURAL DESIGN STUDIO ENGAGING WITH URBAN MEMORY: THE CASE OF BUCA PRISON

ABSTRACT

Urban development processes often erase structures that embody significant historical and social memory, creating both physical and symbolic voids within the city. The demolition of Buca Prison in İzmir in 2020 exemplifies such a void, as institutional proposals have largely neglected its memory footprint. This study explores how the 2023–2024 Architectural Design VI Studio at İzmir Democracy University reinterpreted this void through a memory-oriented design approach. Within the studio, students analyzed the prison's role in urban memory, the site's socio-spatial conditions, and its contemporary potentials. Their proposals were thematically evaluated to identify design strategies that engage memory through experiential pathways, cultural anchors, and reimagined public spaces. The findings demonstrate that architectural studio pedagogy can serve as a critical tool for addressing memory-laden sites and generating alternative scenarios beyond conventional planning approaches. Ultimately, the study highlights the studio's capacity to operationalize memory as a design driver and contribute to ongoing debates on the relationship between urban memory, spatial transformation, and architectural education.

Keywords: İzmir, Buca Prison, Urban memory, Architectural education, Design studio

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Geliş/Received: 02.10.2025 Kabul/Accepted: 24.12.2025

Çakır, A., Efeoğlu, İ. & Birol, G. (2025), Kentsel bellekle ilişki kurmayı hedefleyen bir mimarlık stüdyosu çalışması: Buca Cezaevi örneği, KARESİ Journal of Architecture, 4(2), 226-255.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

Urban development processes often result in the disappearance of certain functions while enabling others to transform and persist in new spatial forms. Specifically, functions once located on the urban periphery become engulfed by the expanding city, leaving behind physical and symbolic voids. The Buca Prison in İzmir, demolished in 2020, represents one such void, carrying significant historical and social importance. However, proposals developed by official institutions have largely focused on functional transformation, neglecting the site's collective memory. Within this context, this study examines how the spatial and symbolic void left by Buca Prison was addressed by architecture students in a design studio, exploring how memory and space can be reinterpreted through architectural design.

Research Questions

This study aims to address the following questions:

- How are demolished structures with deep historical and social layers, such as prisons, represented in urban memory?
- How can architecture students develop design strategies for such voids?
- In what ways can the design studio serve as a critical and creative platform for reimagining urban memory?

Literature Review

The concepts of urban memory and collective memory are explored through the works of Halbwachs, Nora, and Rossi. Halbwachs emphasizes that individual memory is shaped within a social framework; Nora conceptualizes "sites of memory" as places where collective memory is embodied; and Rossi views the city as an organism that carries traces of the past and sustains the continuity of memory. Prison spaces are also examined with reference to Foucault's notions of power, discipline, and surveillance, framing prisons not merely as judicial institutions but as spaces of control. In Turkey, the cases of Sinop and Ulucanlar Prisons-both repurposed as cultural complexes-provide a comparative basis for discussing the potential transformation of Buca Prison.

Methodology

The study is based on a 15-week Architectural Design VI studio conducted at the Faculty of Architecture, İzmir Democracy University, during the 2023–2024 academic year, involving 36 students. The process included site visits, literature reviews, group analyses, and individual design proposals.

Students were tasked with analyzing the socio-spatial dynamics of the demolished Buca Prison and developing memory-sensitive, culturally oriented design scenarios for the site. Throughout the studio, strategies such as experiential routes, cultural focal points, monumental expressions, and urban oasis concepts were explored.

Results and Conclusions

The findings indicate that students developed various memory-oriented approaches to address the urban void created by the demolition of Buca Prison. The design process, conducted in four groups, revealed diverse strategies for representing spatial memory.

Group 1 interpreted the site as an open-air museum by making the traces of the prison visible through experiential routes. Group 2 overlaid everyday user paths with memory traces, establishing a dynamic link between past and present practices. Group 3 sought a balance between monumentality and permeability, redefining the site as a place of confrontation and integration. In contrast, Group 4 avoided direct references to the prison's symbolic past and proposed the site as an "urban oasis" integrated with nature.

These approaches suggest that memory can be understood not only as a commemorative element but also as a dynamic process integrated into everyday life. Specifically, the first two groups developed robust spatial strategies by linking memory with daily practices, while the other groups approached memory in more symbolic or indirect ways.

In conclusion, the studio encouraged students to explore the relationship between memory, space, and publicness. The resulting projects highlight the potential of architectural studios to offer alternatives to existing planning practices and demonstrate how memory can be reconstructed through spatial design.

1. GİRİŞ

Günümüzde kentler, küresel rekabet dinamikleri ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle hızlı ve çoğu zaman yönsüz bir biçimde dönüşmektedir. Bu dönüşüm süreci, mevcut işlevlerin yer değiştirmesi, bazı alanların önemini yitirerek boşalması ve yeni kentsel gereksinimlere göre yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır (Birol Özerk ve Akgün Yüksekli, 2010, s.83). Kent çeperlerinde konumlanan birçok işlev, şehrin yayılmasıyla birlikte iç merkezlerde kalmakta; bu durum, ortaya çıkan kentsel boşlukların kamusal yaşamla nasıl ilişkilendirileceği, kolektif belleğin bu boşluklarda nasıl temsil edileceği ve yerel kimlikle nasıl bütünleştirileceği sorularını gündeme taşımaktadır.

Bu dönüşümün somut örneklerinden biri, İzmir'in çok katmanlı kentsel yapısıyla öne çıkan Buca ilçesinde gözlemlenmektedir. Levanten, Rum ve Türk topluluklarının tarihsel izlerini taşıyan Buca, 20. yüzyılın ortalarından itibaren hızlı ve çoğu zaman plansız kentleşmeye sahne olmuş; bu süreçte çeşitli yapılar ve kamusal mekânlar işlevini yitirerek dönüşüme açık hâle gelmiştir (Birol Akkurt, 2004, s.78). 1959 yılında kentin çeperinde inşa edilen Buca Cezaevi de bu bağlamda değerlendirilebilecek bir yapıdır. Zamanla kentin yayılması sonucu merkezde kalmaya başlayan cezaevi, 2020 yılında Ege Denizi Depremi'nin ardından aldığı hasar gerekçesiyle boşaltılmış ve sonrasında yıkılmıştır (URL-1). Cezaevinin yıkımı, yalnızca fiziksel bir boşluk yaratmamış; aynı zamanda kentlilerin kolektif belleğinde yer etmiş bir mekânın ortadan kalkması nedeniyle toplumsal hafızada önemli bir temsil kaybını da ortaya çıkarmıştır. Bu yıkımın ardından alana dair resmi kurumlar (ilgili bakanlıklar ve yerel yönetim) tarafından geliştirilen öneriler, genellikle alanı ticari veya basit bir park işlevi ile ele alarak mekânsal işlev değişikliğini önceliklendirmiş; alandaki güçlü tarihsel ve toplumsal belleği büyük ölçüde göz ardı etmiştir. Bu nedenle, alanın geleceğine ilişkin tartışmalar, mekânsal işlev değişikliğinin ötesine geçerek belleğin nasıl yeniden üretileceğine odaklanan daha geniş bir tartışma alanı doğurmuştur.

Mimarlık eğitimi, özellikle mimari tasarım stüdyoları aracılığıyla, bu türden boşluk mekânlara eleştirel bir bakış geliştirmeye ve alternatif tahayyüller üretmeye olanak sunan bir zemin oluşturur. Bu bağlamda, İzmir Demokrasi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde 2023–2024 eğitim yılı kapsamında yürütülen dördüncü sınıf Mimari Tasarım VI stüdyosunda, yıkılan Buca Cezaevi arazisinin bir kültürel odak olarak yeniden işlevlendirilmesine yönelik tasarım önerileri geliştirilmiştir. Bu süreç öğrencilere mekânsal tasarım becerilerini geliştirirken aynı zamanda kolektif belleğe duyarlı bir yaklaşımla, kentsel hafızayı yorumlama, kamusal mekân üretimi konusunda farkındalık kazanma ve kültürel sürekliliğe katkı sunma yönünde çok katmanlı bir farkındalık geliştirme imkânı sağlanmıştır.

Bu makale, söz konusu stüdyo sürecinde öğrencilerin geliştirdiği mekânsal yaklaşımları inceleyerek, belleğin fiziksel çevre içinde nasıl yeniden üretilebileceğine ilişkin tasarımsal stratejileri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece, mimarlık stüdyosunun kentsel belleği tartışmaya açan, alternatif geleceklere dair eleştirel bir zemin sunma potansiyeli değerlendirilmektedir. Literatürde toplumsal hafızada güçlü

bir yere sahip yapıların dönüşümü sıklıkla ele alınmış olsa da yıkım sonrası oluşan kentsel boşlukların mimarlık stüdyoları aracılığıyla değerlendirilmesine yönelik çalışmalar sınırlıdır. Bu araştırma, söz konusu boşluğu doldurarak bellek–mekân ilişkisinin mimari tasarım eğitiminde nasıl ele alınabileceğine dair özgün bir katkı sunmaktadır. Makalede, ilk olarak kentsel bellek, hafıza ve mekân kavramlarına ilişkin literatür ile Türkiye’de mimarlık eğitiminde bellek–mekân ilişkisini ele alan örnekler üzerinden kuramsal çerçeve sunulmakta; ardından stüdyo sürecinin yöntemi açıklanmakta ve öğrenciler tarafından geliştirilen tematik tasarım yaklaşımları değerlendirilmektedir. Son bölümde ise elde edilen bulgular doğrultusunda, mimari tasarım stüdyosunun kentsel belleğin yeniden üretimindeki rolü tartışılmaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kent Belleği, Hafıza ve Mekân

Kent belleği, toplumsal yaşantının fiziksel çevrede bıraktığı izler yoluyla geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurulan çok katmanlı bir süreklilik alanıdır. Bu bellek yalnızca hatırlanan olayların zihinsel imgeleriyle değil, aynı zamanda bu olaylara tanıklık eden mekânların sürekliliğiyle biçimlenir.

Halbwachs’a göre bireysel bellek, toplumsal bağlamdan bağımsız olarak düşünülemez; bireysel deneyimler ancak toplumsal çerçeve içerisinde anlam kazanır ve mekân, bu yaşanmışlıkların canlanmasını sağlayacak yerdir (Halbwachs, 2007, s.16). Kentsel hafızanın taşıyıcısı olan bu tür mekânlar, kent kimliğinin oluşumunda ve sürdürülebilirliğinde belirleyici rol oynar. Bellek ve mekân ilişkisini ele alan Nora, kolektif belleğin somutlaştığı ve zamanla simgesel anlamlar kazanan yerleri “hafıza mekânları” olarak kavramsallaştırır (Nora, 2006, s.19). Bu anlayışa göre, geçmişe tanıklık eden mekânlar zamanla simgesel bir değer kazanarak toplumun ortak hafızasında yer edinir. Rossi, şehirlerin büyüme süreci içinde insan yapımı her şeyin zamanla bir bilinç ve hafıza kazandığını savunur (Rossi, 2006, s.3) Ona göre kent, tarihsel deneyimlerin mekânsal olarak biriktiği, geçmişin ve kolektif belleğin izlerinin taşındığı bir organizmadır. Dolayısıyla kentlerde gerçekleşen yıkımlar, dönüşümler ve işlev değişiklikleri yalnızca fiziksel bir müdahale değil, aynı zamanda kolektif belleğin yapısına doğrudan etki eden bir kırılma alanıdır. Ancak fiziksel yapının ortadan kalkması, mekâna dair hatıraların tamamen silindiği anlamına gelmemektedir. Aksine, bu tür boşluklar geçmişle bağın görünür biçimde kesildiği ancak belleğin hâlâ izler hâlinde sürdüğü ara durumlar oluşturur. Bu durum bellek ve mekân ilişkisinin yeniden kurulmasına olanak tanıyan kritik bir eşik niteliği taşır.

Mimarlık disiplininde, savaş sonrası yeniden yapılanan kent merkezlerinden sanayi sonrası terk edilmiş endüstri alanlarına ve yıkılmış kamusal yapıların ardında oluşan boşluklara kadar pek çok örnekte, bu tür mekânların bellek mekânı olarak “yaşayan hafıza” kavramı üzerinden ele alındığı ve tasarım araştırmalarında önemli bir tartışma zemini oluşturduğu görülmektedir (Huyssen,2003; Crinson, 2005). Bu bağlamda güncel tartışmalar, kentsel belleği sadece fiziksel bir iz olarak değil, mekânın palimpsest

yapısındaki 'hafıza arakesitleri' üzerinden okumayı ve bu izleri göstergebilimsel anlatılarla tasarım sürecinde yeniden kurmayı önermektedir (Gürleyen, 2020).

Stüdyo ortamı, bu tür mekânlardaki kayıp, iz ve süreklilik kavramlarını tartışmak için eleştirel bir araç işlevi görür ve öğrencilerin mekânın bellek katmanlarını keşfetmelerine ve bu duruma ilişkin öneriler oluşturmalarına olanak tanır. Türkiye’de mimarlık tasarım stüdyolarında bellek ve mekân teması üzerine odaklanan stüdyo çalışmalarına bakıldığında Özek Sönmez ve Erin’in (2017) Bornova’da yürüttüğü kentsel tasarım stüdyosunda kolektif belleğin mekânsal temsiline ilişkin iki temel yaklaşımı *yer temelli bellek* ve *temsili bellek yöntemleri* (Jahanbakhsh et al., 2015) tasarım sürecine entegre etmiştir. Çalışmada, Bornova’nın çok katmanlı tarihsel dokusu öğrenciler tarafından geçmişin izlerini görünür kılan mekânsal stratejiler ve belleği temsil eden işaret sistemleri aracılığıyla yeniden üretilmiştir. Bu yönüyle stüdyo, geçmişin mekânsal okumalarının tasarıma nasıl dönüştürülebileceğine dair önemli bir örnek sunmaktadır. Ankara İskitler Endüstri alanında yürütülen bir stüdyo çalışmasını konu alan makalede kimliği değiştirilmeye zorlanan endüstri alanlarında kentsel hafızanın sürdürülebilirliğini Lefebvre’in temsil mekânları çerçevesinde ele almış; kentsel heykelin bellek üretimindeki rolünü tartışarak öğrencilerin mekânı gündelik pratikler ve tarihsel izlerle örülü bir sosyo-mekânsal süreklilik olarak kavramaları amaçlanmıştır (Basa,2015). Antalya Bilim Üniversitesi’nin “Kapalı Yol” aksında gerçekleştirdiği stüdyo çalışmasında ise gündelik yaşam pratiklerinin zamansal kopukluklar nedeniyle zayıfladığı bir kentsel aks, “Flaneur” kavramı haritalama ve soyutlama gibi araçlarla yeniden okunmuş; öğrencilerin aksın hafızasını temsil eden mekânsal ipuçlarını tasarım kararlarına dönüştürmeleri hedeflenmiştir (Alyanak Kaya ve Bölükbaş Dayı, 2022). Eskişehir’de yürütülen mimari stüdyo çalışmasında benzer şekilde kentlerde zaman içerisinde kaybolan kent kimliği öğelerinin stüdyo sürecinde bellek kavramıyla ilişkilendirilerek açığa çıkarılması ve tasarım çalışmalarına dahil edilmesi amaçlanmıştır (Güven Ulusoy ve Ulusoy, 2020). Stüdyo üretimi ile bağlantılı güncel araştırmalarda ise tasarım sürecinin 'deneysel bir zemin' olarak kurgulanması ve belleğin bağlamsal bir potansiyel olarak ele alınması, mimarlık eğitimindeki modern pedagojik yaklaşımları temsil etmektedir (Çalışkan ve Koç Aytekin, 2023). Ayrıca, toplumsal hafızada yer eden ancak fiziksel olarak silinmiş kentsel imgelerin tasarım sürecinde dijital araçlarla görselleştirilmesi, stüdyo ortamında belleğin statik bir veriden dinamik bir tasarım bileşenine dönüşmesine olanak tanımaktadır (Özkaynak Yolcu, 2023).

Tüm bu çalışmalardan mimarlık stüdyolarının bellek, kimlik, dönüşüm ve mekânsal süreklilik gibi kavramların birer tartışma zemini olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Buca Cezaevi üzerine yürütülen stüdyo çalışması da kentte bir yıkım sonrası ortaya çıkan boşluğun bellek odaklı bir biçimde yeniden ele alınmasına yönelik özgün bir deneyim sunmakta; öğrencilerin mekânsal tasarım üretimlerini kent belleği, hafıza ve kamusal mekân gibi kavramlarla ilişkilendirmelerine olanak tanımaktadır.

2.2. İzmir ve Buca'nın Kentsel Gelişimi

İzmir, Ege'nin en eski yerleşimlerinden biri olarak, stratejik konumu ve iklimi sayesinde farklı dönemlerde farklı kültürlerin etkileşim alanı olmuştur. Kentte bilinen ilk yerleşim M.Ö. 3000'lere, Bayraklı Höyüğü çevresine dayanmaktadır (Akurgal, 1993, s.12). Roma döneminden sonra Bizans, Arap ve Selçuklu egemenliğine giren İzmir, nihayetinde Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir (Akurgal, 1993, s.14). 19. yüzyıldan itibaren, liman yapımı ve demiryolu hatlarının inşası ile İzmir önemli bir ticaret kentine dönüşmüş, bu süreç kentsel mekânın işlevsel ve sosyal anlamını da dönüştürmüştür. Liman ve demiryolu gibi altyapı yatırımları, İzmir'i yerel bir merkezden çıkararak uluslararası ticaretin önemli bir durağı haline getirmiştir (Bilsel, 2001, s.43). Zamanla artan Levanten nüfus, özellikle Avrupalı tüccarların yerleşimiyle kentte çokkültürlü bir yapı oluşmasına zemin hazırlamıştır (Bilsel, 2001, s.43). Bu çokkültürlü yapı ve gelişen ulaşım altyapısı, kentin mekânsal kurgusunda yeni gereksinimleri beraberinde getirmiştir. Bu gereksinimler, özellikle 20. yüzyılın başlarında yaşanan yıkıcı olaylarla birleştiğinde, İzmir'in yeniden yapılanması ve modern bir kent kimliği kazanması sürecini hızlandırmıştır (Bilsel, 2001, s.44). 1922'de yaşanan büyük yangın, üç yüz hektarlık bir alanı yok ederek İzmir'in belleğinde derin izler bırakmış ve kentin modern bir anlayışla yeniden planlanmasını gündeme getirmiştir. Henri Prost'un önerisiyle Rene ve Raymond Danger tarafından hazırlanan ilk kapsamlı kent planı, bu dönemin modernleşme vizyonunu yansıtmaktadır (Bilsel, 2001, s.44). Planın uygulamaya geçmemesi üzerine 1932'de Hermann Jansen'in katkılarıyla revizyonlar yapılmış; bu süreçte Kültürpark ve Enternasyonal Fuar projeleri, kentin yeniden inşasında sembolik öneme sahip olmuştur (Bilsel, 2009, s.16). Alsancak ve çevresindeki üst gelir grubuna hitap eden yerleşim alanları ile Darağaç-Göztepe hattında hazırlanan imar planları, bu dönemdeki mekânsal yönelimleri göstermektedir (Bilsel, 2009, s.17).

Tarihsel süreç içerisinde İzmir'in yaşadığı sosyo-kültürel ve mekânsal dönüşümler, İzmir'in güneydoğusunda yer alan Buca'yı da doğrudan etkilemiştir. Kentin artan ulaşım ağları, göç hareketliliği ve sosyal yapısındaki dönüşüm, kırsal bir yerleşim olan Buca'nın zamanla çok katmanlı bir kentsel dokuya evrilmesinde belirleyici olmuştur. Buca'nın tarihi, elde edilen arkeolojik bulgulara göre Roma ve Bizans dönemlerine kadar uzanmaktadır (Erpi, 1987, s.8-11). Osmanlı döneminde ise Rum nüfusun yoğun olduğu, bağıcılıkla uğraşan kırsal bir yerleşim olarak dikkat çeker (Erpi, 1987, s.11). 19. yüzyılda sayfiye kimliği kazanması ve 1860'ta Aydın demiryoluna bağlanmasıyla bölge kent merkezine entegre olmuş; bu durum Levanten toplulukların bölgeye yerleşmesinde etkili olmuştur (Çelik, 2016, s.21). Bu dönemde Buca, etnik çeşitliliği ve Batılı mimari dokusuyla özgün bir kent kimliği kazanmaya başlamıştır.

Yerleşimin tarihindeki önemli bir kırılma Kurtuluş savaşı sonrası yaşanan göç dalgaları ve Müslüman Mübadillerin bölgeye yerleştirilmesiyle gerçekleşmiştir. Böylece Buca'nın demografik yapısı köklü

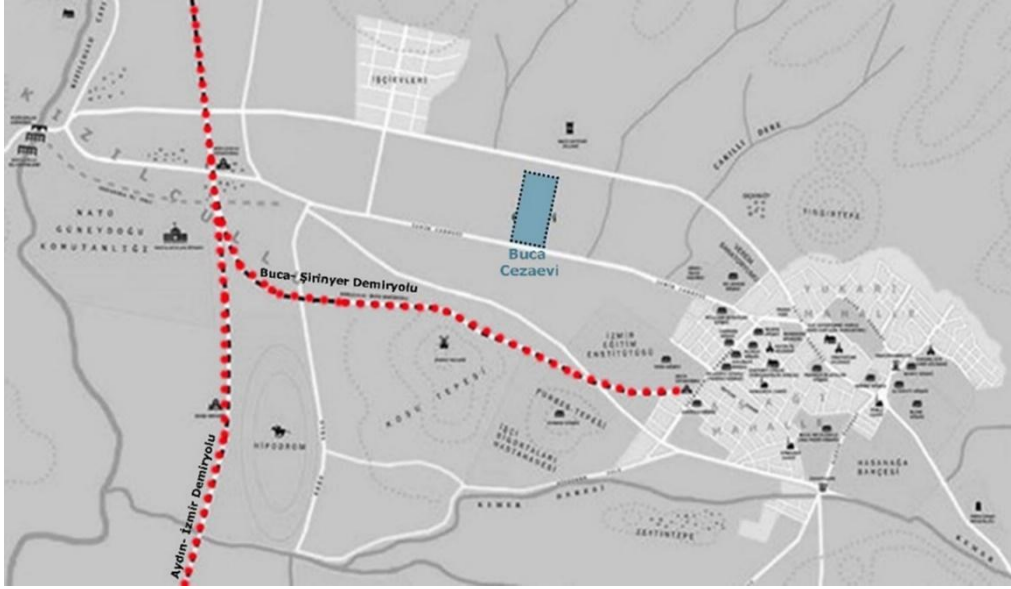
biçimde değişmiş, Rum nüfusun yerini Batı Trakya ve adalardan gelen göçmenler almıştır (Erpi, 1987, s.15). 1950li yıllarda yabancı nüfusa verilen imtiyazların kaldırılması sonucunda levanten nüfusun bölgeyi tamamen terk etmesiyle önemli bölgeler sahipsiz kalmıştır (Birol Akkurt, 2004, s.78). Bu arazilerin bir bölümü belediyeye devredilirken kimisi de zamanla el değiştirerek yeniden şekillendirilmiştir.

1950-1980 yılları arasında devletin benimsediği sanayileşme politikaları ve bu süreçle eş zamanlı olarak artan iç göç hareketleri, ilçede plansız bir yapılaşmayı beraberinde getirmiştir (Alcı, 2007, s.58). Özellikle köyden kente göçlerin hız kazanmasıyla birlikte, o dönem bir banliyö niteliği taşıyan Buca ile yaklaşık 2,5 km uzaklıktaki, eski adıyla *Paradiso* olarak bilinen Şirinyer, zamanla birbirine eklenmiştir. Tarımsal alanlar yerlerini hızla konut alanlarına bırakırken, Buca Cezaevi de bu dönemin kentsel gelişim dinamikleri içinde inşa edilen yapılar arasında yer almıştır. Kat Mülkiyeti Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte geleneksel yapı dokusu bozulmaya başlamış; tarihî yapılar yıkılarak yerlerine modern konut projeleri inşa edilmiştir (Güner,2006, s.130). 1980 sonrasında ise kentsel çeperdeki bu dönüşüm ivme kazanmış; özellikle daha düşük maliyetli arazilere sahip olan Buca, gecekondularla yerleşimleriyle yoğun bir yapılaşma sürecine girmiştir (Çelik,2016, s.22).

1982 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi kampüsünün kurulmasıyla Buca, sadece bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda eğitim ve sosyal yaşam merkezi haline gelmiştir (Güner, 2006, s.135). 1987'de ilçe statüsü kazanan Buca, bugün İzmir'in en kalabalık ilçesi olarak, geçmişin izlerini taşıyan mimari öğeler ile yoğun kentleşmenin izlerinin bir arada görülebildiği çok katmanlı bir kentsel dokuya sahiptir (Öztürk, 2022, s.74).

2.3. Buca Cezaevi ve Kentsel Boşluk

Buca'nın çok katmanlı kentsel yapısı içinde, belirli dönemlerde öne çıkan bazı yapılar, kent belleğinde derin izler bırakmıştır. Bu yapılardan biri olan Buca Cezaevi, Şirinyer olarak bilinen Kızılçullu Mahallesi ile Buca'nın tarihi yerleşim dokusunu birbirine bağlayan Menderes Caddesi üzerinde konumlanmış hem fiziksel varlığı hem de taşıdığı simgesel anlamlarla kentsel hafızada önemli bir yer edinmiştir (Şekil1) (Çam, 2019, s 79).

Şekil 1. 1950 li yıllarda Buca'nın kentsel gelişimi (URL 2).

İnşasına 1956 yılında başlanan ve 1959'da tamamlanan cezaevi, toplam on altı bloktan oluşmaktadır. Bayrampaşa Cezaevi ile Türkiye'nin en büyük ceza infaz kurumlarından biri olarak anılmaktadır (Öztürk, 2022, s 76).

Cezaevinin, bulunduğu yapılı çevre üzerindeki etkisi toplumsal ilişkilerden kaynaklanan yeni mekânsal sınırların tanımlanmasına yol açmıştır (Öztürk, 2022, s.77). Bu durum hem fiziksel hem de sosyal dinamiklerin etkileşimini gözler önüne sererek, cezaevinin çevresindeki toplumsal yapıyı şekillendirmiştir. Cezaevi çevresinde mahkumların ihtiyaçlarını karşılayacak ticari alanlar yoğunlaşırken, yerel halk cezaevinin getirdiği yeni kullanıcı profiline karşı mesafeli bir tavır sergilemiştir (Öztürk, 2022, s.77).

Buca Cezaevi, 2020 yılında İzmir'de meydana gelen 6,6 büyüklüğündeki depremde hasar gördüğü gerekçesiyle boşaltılmış ve kısa süre sonra yıkılmıştır (Öztürk, 2022, s. 77). Cezaevinin yıkımı, yalnızca fiziksel mekânın boşaltılmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda çevredeki sosyal ilişkiler, ekonomik yapı ve güç dengeleri üzerinde de etkiler yaratmıştır. Cezaevine bağlı faaliyet gösteren bazı ticari birimler kapanmış, yerel halkın gündelik yaşamı değişmiş ve cezaevinin temsil ettiği simgesel odak, kentsel bellekte tartışmalı bir boşluğa dönüşmüştür. Bu süreç, alanın geleceğine dair çeşitli önerilerin gündeme gelmesine ve farklı aktörler tarafından yeni işlevler üzerine tartışmalar yürütülmesine zemin hazırlamıştır.

Buca Cezaevi'nin yıkımıyla birlikte, bu alanın geleceğine yönelik kamuoyunda tartışmalar başlamış ve resmi kurumlar tarafından hazırlanan çeşitli projeler gündeme gelmiştir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından hazırlanan plan değişikliği kapsamında, alanın rezerv yapı alanı olarak belirlenmesi ve konut ile ticaret yapılaşmasına açılması öngörülmüştür. Bu doğrultuda, 70.000 m² inşaat

yapılmasına olanak tanıyan imar planları hazırlanmıştır (URL-3). Ancak, bu plan değişikliğine karşı İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından açılan dava sonucunda, mahkeme kararıyla arazinin rezerv yapı alanı ilan edilmesine ilişkin yürütme kararı durdurulmuştur (URL-3). İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin davaya sunduğu raporda, Bakanlığın rezerv alan önerisi doğrultusunda hazırlanan imar planı değişikliğine göre öngörülen yapılaşmaya dair görselleştirme çalışmalarında alanda yoğun konut bloklarının yer alacağını göstermekte ve bu durumun alanın kamusal potansiyelini sınırlayacağı endişesini taşımaktadır (Şekil 2) (URL-3).

Şekil 2. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın imar plan değişiklikleri doğrultusunda alanın yapılaşmasına yönelik İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından oluşturulan görselleştirme çalışması (URL-3).

İzmir Büyükşehir Belediyesi ise Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın önerisine karşı, alan üzerine yaptığı çalışmada Buca Cezaevi arazisini kentli kullanımına açan ve buradaki kamusal kullanımı teşvik edecek bir "Özgürlük Parkı" projesinin tasarlanmasının planlandığını duyurmuştur (URL-4). İçerisinde çocuk oyun alanları, spor alanları, basketbol sahası, kayak pisti, çay bahçesi gibi çeşitli kamusal fonksiyonları barındıracak şekilde tasarlanan alan, basılı ve görsel medya aracılığıyla kamuoyuna sunulmuştur (Şekil 3).

Şekil 3. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Buca Cezaevi arazisi için Özgürlük Parkı projesi önerisi (URL-4).

Yapılan çalışmalara rağmen, alanın geleceği henüz belirsizliğini korurken, 2024 Mart yerel seçim sürecinde de Buca belediye başkan adaylarının alanın kamusal mekân olarak kazandırılmasına yönelik çalışmalarını halka sunduğu görülmektedir.

Boş kalan arazi için öneriler projeler, cezaevine dair simgesel geçmişe doğrudan referans vermemekte, alanı yalnızca fiziksel bir boşluk olarak yeniden ele almaktadır. Oysa Buca Cezaevi, olumlu ya da olumsuz yönleriyle kent belleğinde iz bırakmış güçlü bir yapıdır. Bu nedenle alan üzerine geliştirilecek her türlü yeni yaklaşımın geçmişin izlerini de dikkate alan bütüncül bir perspektifle ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, İzmir Demokrasi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimari Tasarım VI stüdyosu kapsamında, dördüncü sınıf mimarlık öğrencilerinin bu kentsel boşluğa dair geleceğe dönük mekânsal senaryolar üretmeleri hedeflenmiştir. Stüdyo süreci, öğrencilerin cezaeviyle ilişkili bellek temsilleri, toplumsal hafıza izlerini ve kamusal mekân potansiyellerini birlikte düşünmelerine olanak tanımıştır.

2.4. Cezaevi Mekânlarının Bellek ve Dönüşüm Potansiyeli

Modern cezaevlerinin kökeni 18. yüzyıla, Aydınlanma ve düşüncesinin etkisiyle değişen adalet anlayışına dayanmaktadır. Bu dönemde insan hakları, bireyin değeri hukukun üstünlüğü gibi kavramlar ön plana çıkmış; cezalandırma pratiği bedensel şiddetten çok, bireyin ıslah edilmesine ve topluma yeniden kazandırılmasına yönelik bir yapıya evrilmiştir (Ağcakale, 2010, s.15). Rehabilitasyon odaklı

bu yaklaşım, bazı cezaevlerinde mahkumlara mesleki beceriler kazandırılması ve üretken bireyler haline gelmeleri yönünde programların geliştirilmesini de beraberinde getirmiştir (Ağcakale, 2010, s.57).

Ancak Michel Foucault, bu dönüşümün yalnızca insani kaygılarla açıklanamayacağını savunur. *Hapishanenin Doğuşu* (1992) adlı eserinde, cezaevlerini yalnızca suçluları toplumsal yaşamdan izole eden yapılar olarak değil; modern toplumda disiplin, gözetim ve iktidar mekânizmalarının kristalleştiği mekânlar olarak tanımlar. Ona göre modern cezaevleri, bireylerin davranışlarını düzenleyen, bedenleri disipline eden ve iktidarın sürekliliğini sağlayan yapılar olarak işlev görür. Bu nedenle cezaevi, sadece adalet sisteminin bir parçası değil, aynı zamanda birey üzerinde kurulan mikro ölçekteki güç ilişkilerinin mekânsal karşılığıdır (Foucault, 1992, s.92).

Cezaevlerinin mimari biçimleri ve kentteki konumları, onları yalnızca güvenlik odaklı yapılar olmaktan öteye taşır. Bu yapılar, iktidarın mekân aracılığıyla bedenler üzerinde kurduğu kontrolün maddi temsilleri olarak, toplumsal düzenin yeniden üretildiği alanlar hâline gelir. Foucault'nun belirttiği gibi cezaevleri, bireylerin disipline edildiği, gözetlendiği ve normlara uygun hale getirildiği bir denetim aygıtıdır (Foucault, 1992, s.106). Bu nedenle cezaevi yapıları geçmişin iktidar pratiklerinin, toplumsal normların ve bireysel travmaların mekâna kazındığı yerlerdir.

Zamanla işlevini yitiren ya da kapatılan cezaevleri, bu bağlamda fiziksel olarak boşalmış yapılardan ibaret değildir. Geçmişte tanıklık ettikleri olaylar, taşıdıkları anlamlar ve temsil ettikleri otorite yapılarıyla kent belleğinde derin izler bırakırlar. Bu nedenle, günümüzde bu tür yapıların kent içinde nasıl dönüştürüleceği yalnızca mimari bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal bellekle kurulan ilişkinin bir göstergesi olarak ele alınmalıdır. Cezaevlerinin yeniden işlevlendirilmesi, bu izleri görünür kılarak geçmişle yüzleşmeye olanak tanıyabilirken; yapının tamamen yıkılması ise mekânın fiziksel varlığını ortadan kaldırırsa da belleğin silinmesi anlamına gelmez. Aksine, bazı durumlarda yıkım, toplumsal travmanın aşılması için sembolik bir rahatlama da yaratabilir. Ancak bu tür durumlarda, yapının yokluğunun nasıl temsil edileceği, belleğin hangi araçlarla sürdürüleceği gibi sorular daha da önem kazanır. Dolayısıyla cezaevlerinin dönüşüm süreçleri ister yapının korunmasıyla ister yıkılmasıyla sonuçlansın, belleğin mekânsal temsiline dair çok katmanlı bir düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'deki bazı cezaevleri, bu dönüşüm dinamiklerini somut biçimde ortaya koymaktadır. Örneğin, Sinop Kalesi içinde yer alan ve 1214 yılında Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un kenti ele geçirmesiyle zindana dönüştürülen iç kale, Osmanlı döneminde 1887'ye kadar tersane olarak kullanılmıştır (Yılmaz, 2011, s.5). Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde çeşitli eklemeler ve onarımlarla günümüze ulaşan yapı, Tanzimat döneminde başlayan modernleşme süreciyle birlikte cezaevi olarak kullanılmaya başlanmış; taşrada kurulan ilk modern hapishanelerden biri olarak 1887'de resmen bu işlevi üstlenmiştir. Ancak zaman içinde yetersiz kalan yapı, boşaltılarak 1999 yılında Kültür

Bakanlığı'na devredilmiş; koruma ve restorasyon çalışmalarının ardından 2000'li yıllarda müze ve kültür kompleksi olarak halkın kullanımına açılmıştır (Sezen Doğancı & Civelek Oruç, 2016, s.275).

Benzer biçimde, Ankara'da yer alan Ulucanlar Cezaevi de dönemin kent planlama ilkeleri doğrultusunda 1924 tarihli Lörcher Planı çerçevesinde, tarım arazilerine yakın bir bölgede inşa edilmiştir (Özal, 2017, s.11). Cezaevi, mahkûmların üretim faaliyetleriyle rehabilite edilmesi amacıyla tasarlanmış olsa da, zamanla bu işlevinden saparak Cumhuriyet tarihinin birçok karanlık dönemine tanıklık etmiştir. Siyasi mahkûmların küçük gruplar hâlinde tutulması, 1991'de çıkarılan Terörle Mücadele Kanunu ile temas hücrelerinin inşa edilmesi ve ziyaretlerin kısıtlanması gibi uygulamalar, cezaevini bir gözetim ve baskı mekânına dönüştürmüştür. Birinci Ulusal Mimarlık akımının izlerini taşıyan yapı, 2006 yılında kapatılmış, 2007'de kültürel miras olarak tescillenmiş ve 2010 yılında müze ve kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Özal, 2017, s.16).

Bu örnekler, cezaevi yapılarının dönüşümünde belleğin korunmasının mekânsal tasarım açısından kritik bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Buca Cezaevi'nin yıkımı sonrası ortaya çıkan boşluk da benzer bir şekilde, öğrencilerin mekânsal hafıza, temsil ve yeniden işlevlendirme kavramlarını tasarım yoluyla sorgulayabilecekleri bir zemin sunmuştur.

3.YÖNTEM

Bu çalışma, mimarlık tasarım stüdyosunu nitel bir araştırma alanı olarak ele almakta ve Buca Cezaevi arazisine ilişkin öğrenci projelerini bellek–mekân ilişkisi bağlamında incelemektedir. Araştırmanın veri seti; öğrencilerin dönem boyunca ürettikleri analiz çalışmaları ve final proje çıktılarından oluşmaktadır. Stüdyo süreci, belleği mekânsal bir okuma aracı olarak ele alan üç aşamalı bir çalışma kurgusuyla yürütülmüştür: (1) Bellek Okumaları: Öğrenciler alanın tarihsel katmanlarını irdeleyen haritalama, fotoğrafik gözlem, iz sürme ve temsil analizleri gerçekleştirmiştir. (2) Senaryo Geliştirme: Cezaevi arazisine ilişkin mekânsal bellek temsilleri, kolektif belleğin sürekliliğini tartışmaya açan kavramsal senaryolara dönüştürülmüştür. (3) Tasarım Üretimi: Öğrenciler geliştirdikleri senaryoları mekânsal stratejiler, tasarım kararları ve kamusal kullanım önerileriyle bütünleştirmiştir. Üretilen projeler, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

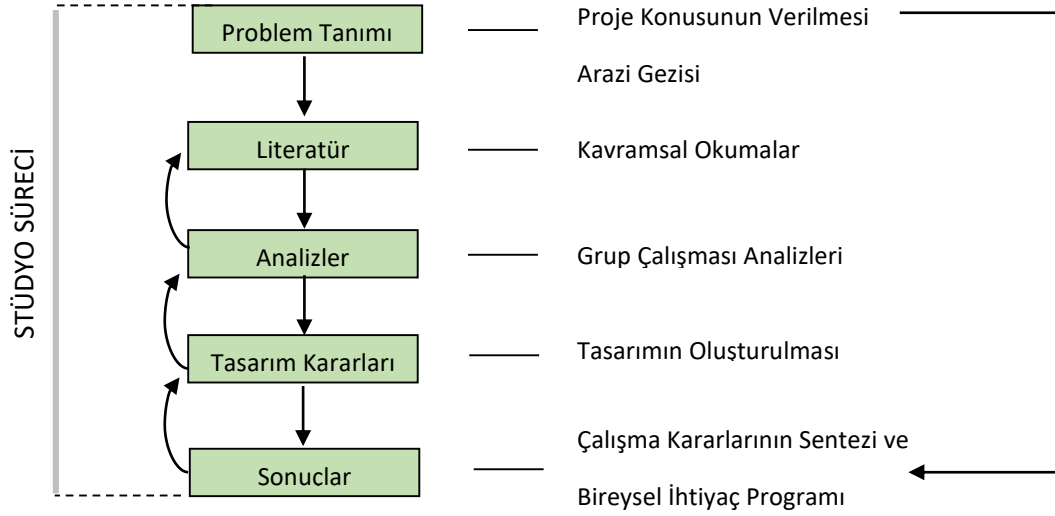
Çalışma, İzmir Demokrasi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde 2023–2024 eğitim yılında Mimari Tasarım VI stüdyosuna kayıtlı otuz altı öğrenci ile yürütülen on beş haftalık bir tasarım sürecine dayanmaktadır. Çalışma alanı olarak, yıllar içinde kent ile sınır oluşturan ve 2020 yılında yıkılan Buca Cezaevi arazisi seçilmiştir (Şekil 4). Cezaevinin yıkımı sonrasında büyük bir kentsel boşluk ortaya çıkmış ve bu boşluğun nasıl değerlendirileceği, kent belleği ve modern ihtiyaçlar arasında nasıl bir bağ kurularak yeniden tasarlanacağı önemli bir soru haline gelmiştir. Proje sürecinde, öğrencilerden bu kentsel boşluğu, alanın kentsel belleğini göz önünde bulundurarak kültür odaklı bir yapıya

dönüştürmeleri beklenmiştir. Tasarım kapsamında, açık, yarı-açık ve kapalı mekânların bir arada kurgulanması ve bu mekânlar arasında fiziksel ve işlevsel bir hiyerarşi oluşturulması hedeflenmiştir. Toplamda 6000 m² kapalı alan önerisi doğrultusunda; ana performans salonu, tiyatro salonu, dönüştürülebilir performans alanları, çalışma birimleri ve teknik hacimlerin yer aldığı yapılar tasarlanması öngörülmüştür. Ayrıca, bölgedeki yoğun motorlu taşıt trafiği dikkate alınarak, yer altı otoparkı çözümlemesi yapılması da proje kapsamında zorunlu kılınmıştır. On beş haftalık stüdyo sonunda üretilen projeler, cezaevi alanının bellek temelli temsilini nasıl ele aldıkları, kolektif bellek ile mekânsal stratejiler arasındaki ilişkiyi nasıl kurdukları ve kamusal mekân üretimine nasıl katkı sundukları açısından analiz edilmiştir. Böylece çalışma, bellek-mekân ilişkisinin tasarım pedagojisi içindeki karşılıklarını görünür kılmayı ve Buca Cezaevi gibi tartışmalı kentsel boşlukların mimarlık eğitimindeki potansiyelini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Şekil 4. Proje alanını oluşturan Buca Cezaevi arazisi.

Stüdyo süreci, proje konusunun belirlenmesi ve arazi gezisiyle başlayan problem tanımla başlamıştır. Ardından yapılan literatür taraması, bellek kavramına yönelik kuramsal okumalarla derinleştirilmiştir. Analiz aşamasında, grup çalışmalarıyla alana dair mekânsal ve tarihsel veriler toplanmış, bu analizler tasarım kararlarına yön vermiştir. Tasarım süreci, haftalık jüri değerlendirmeleri ve yürütücü geri bildirimleriyle şekillenmiş, öğrenciler kolektif analizlerden yola çıkarak bireysel projelerini üretmiştir. Stüdyo kurgusu doğrusal bir yapı izlememiş; kimi zaman analiz sürecinden tasarıma, kimi zaman tasarımdan tekrar literatür ve analiz aşamasına geri dönüşler yaşanmıştır (Şekil 5). Bu durum, bellek gibi çok katmanlı bir kavramın stüdyo sürecinde esnek bir yapıyla ele alınmasını sağlamıştır.

Şekil 5. Stüdyo akış diyagramı.

●Arazi Gezisi ve Veri Toplama

Stüdyo sürecinin ilk aşamasında, öğrencilerle arazi gezisi düzenlenerek, alanla doğrudan ilişki kurmaları sağlanmıştır. Bu gezide, öğrenciler çevresel faktörleri gözlemlemiş, alanın sosyal ve kültürel dinamiklerini anlamaya çalışmışlardır. Saha çalışmaları, mekânın toplumsal işlevlerini ve kent kimliğindeki rolünü analiz etmek için ilk adım olarak atılmıştır.

●Literatür Araştırması ve Tematik Veri Toplama

Arazi gezisinin ardından, öğrenciler grup çalışmalarıyla dört ana araştırma konusuna odaklanmışlardır:

1. Buca'nın tarihi ve Buca Cezaevi'nin kent için önemi,
2. Türkiye'deki cezaevlerinin yeniden işlevlendirilmesi örneklerinin incelenmesi (Sinop ve Ulucanlar Cezaevleri),
3. Bellek kavramı ve kentsel belleğin mekâna yansımaları,
4. Kültür Merkezi ve Performans Sanatları Merkezi tasarım örneklerinin incelenmesi.

Bu araştırmalar, kent belleği ve cezaevlerinin yeniden işlevlendirilmesi gibi konularda derinlemesine bilgi edinmeyi sağlamış, öğrencilerin tasarım süreçlerinde dikkate almaları gereken verileri toplamalarına yardımcı olmuştur. Ayrıca, bu veriler tematik analizlerle değerlendirilmiş ve öğrencilerin tasarımlarına yön veren teorik bir çerçeve oluşturulmuştur.

•Arazi Analizleri ve Fiziksel-Çevresel Verilerin Toplanması

Alanı anlamaya yönelik yapılan literatür çalışmalarının ardından öğrenciler gruplar halinde arazi çalışmaları gerçekleştirmiş ve çalışma bölgesinin sorunları ve potansiyelleri belirlenmiş, yapılan çevre analizleri stüdyo ortamında paylaşılmıştır. Yapılan analizler sonucunda dolu-boş analizinde genelde yapıların düzenli ve parçalı bir şekilde yerleştiği gözlenirken, Eski Buca Cezaevi arazisinin kent için büyük bir boşluk temsil eden bir alan olduğu belirtilmiştir. İşlev analizi sonucunda, arazi çevresinde genellikle konut kullanımının yoğunlaştığı, ayrıca arazinin tam karşısında Buca Belediye Binası'nın bulunmasının bölgenin kullanıcı sayısının ve çeşitliliğinin artmasına neden olduğu görülmüştür (Şekil 6).

Şekil 6. Dolu-boş analizi ve fonksiyon analizi.

Buca'nın trafik yoğunluğu en yoğun olan Menderes Caddesi ve Adnan Kahveci Caddesi arasında konumlanan arazi için yapılması planlanan metro durağının da arazinin karşısında olacağı bilgisine ulaşılmış ve analiz paftasında işaretlenmiştir. Eski Cezaevinin kentsel bellekteki yerini anımsatan duvarlar, arazi çalışmaları sırasında belirlenmiş, analiz paftalarında belirtilmiştir. (Şekil 7).

Şekil 7. Ulaşım ve yıkılan cezaevi yapısından kalan duvarların analizi.

4.STÜDYO ÇALIŞMASINDAN ELDE EDİLEN TASARIM ÖNERİLERİ

Buca Cezaevi arazisinin dönüşümüne yönelik gerçekleştirilen stüdyo çalışması kapsamında öğrenciler analiz çalışmalarının ardından vaziyet plan kararlarının belirlenmesi ve alana yönelik konsept oluşturulması amacıyla dörder kişilik gruplar oluşturulmuştur. Grup çalışması sürecinde ortak analiz ve konsept kararları üreten öğrenciler, sürecin ikinci aşamasında bireysel olarak mekânsal tasarımlarını detaylandırmıştır. Bu bağlamda, kentsel bellek, kamusal kullanım ve işlevsel süreklilik gibi temalar çerçevesinde geliştirilen tasarımlar, belirli tematik başlıklar altında sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

Bellek kavramını farklı şekillerde ele alan ve temsil çeşitliliği sunan dört grup çalışması, alanın kentsel bellekteki simgesel anlamlarını mekânsal stratejiler aracılığıyla görünür kılmayı hedeflemektedir. Bu çalışmalar, alanın fiziksel ve sosyal özelliklerini birlikte değerlendiren bütüncül yaklaşımlar geliştirerek, kültür odaklı yapıyı kent içinde karşılaşmalara açık bir odak noktası olarak yeniden yorumlamaktadır.

- Grup 1- Kentsel belleğin izlerini taşıyan deneyim rotası üzerine geliştirilen tasarım

Analizler sonucunda, Grup 1 tarafından benimsenen genel yaklaşım, eski Buca Cezaevi yapısının kentsel bellekteki izlerinin korunması ve bu izlerin mekânsal organizasyonun temel belirleyicisi hâline getirilmesi yönünde şekillenmiştir. Ayrıca, Buca'nın en işlek akslarından biri olan Menderes Caddesi ile alana yakın konumlanan Buca Belediyesi'nin yarattığı kamusal etkileşim potansiyeli, tasarım kararlarını etkileyen önemli parametrelerden biri olarak değerlendirilmiştir.

Geliştirilen tasarım önerisi, alanın güneyindeki Menderes Caddesi ile kuzeyindeki Adnan Kahveci Caddesi'ni, cezaevinin tarihsel izlerini takip eden bir deneyim rotası aracılığıyla birbirine bağlamayı amaçlamaktadır. Arazinin içinden geçen ve alt kotta kurgulanan bu rota, kullanıcılara geçmişin izlerini fiziksel olarak takip etme ve tarihsel belleği yeniden deneyimleme olanağı sunmaktadır. Yeşil alanlarla desteklenen rota boyunca, kentlilere yönelik çeşitli rekreatif işlevler ve dinlenme alanları önerilerek, alanın gündelik yaşamla bütünleşmesi hedeflenmiştir. Grup üyeleri tarafından ortaklaşa geliştirilen bu yaklaşımda, performans sanatları merkezinin, cezaevine ait izlerin yoğun olarak bulunduğu bölgeye yerleştirilmesine karar verilmiştir. Böylece, önerilen yeni kamusal yapı ile alanın tarihsel katmanları arasında hem fiziksel hem de simgesel bir bağ oluşturulup hafızanın mekânsal sürekliliğinin sağlanması amaçlanmıştır (Şekil 8).

Şekil 8. Grup-1'in yerleşim kararları.

●Grup-2-Günlük kullanım rotası ve cezaevinin izinin çakıştırılması ile geliştirilen tasarım

2.Grubun geliştirdiği tasarım yaklaşımı, cezaevinin yıkılmasıyla oluşan kentsel boşluğun kentliler tarafından nasıl deneyimlendiğini anlamaya yönelik bir kullanıcı araştırmasına dayanmaktadır. Bu kapsamda yürütülen anket çalışmasıyla, katılımcılardan alan içerisindeki günlük kullanım rotalarını tariflemeleri istenmiş; özellikle Buca'nın ana arterlerinden biri olan Menderes Caddesi üzerindeki otobüs duraklarına ulaşmak isteyen kullanıcıların, kuzeydeki konut alanlarından geçerek alanda oluşturdukları yaya akışı haritalanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, grup bu günlük kullanım rotalarını eski cezaevi yapısının belleksel izleriyle çakıştırarak, geçmiş ile güncel kullanım arasında mekânsal bir bağ kurmayı amaçlamıştır. Bu yaklaşım, cezaevine ait izlerin yalnızca anımsatıcı bir unsur olarak değil, aynı zamanda mevcut kullanıcı pratikleriyle bütünleşen dinamik bir rotaya dönüşmesini sağlamıştır (Şekil 9).

•Grup 3 – Anıtsallık ve Geçirgenlik Arasında Bir Hafıza Mekânı

3.grup, cezaevinin bellekte bıraktığı mekânsal izlerden yola çıkarak, geçmişin sınırlandırıcı etkilerini aşmayı ve kullanıcılara bütünleştirici bir kamusal deneyim önermeyi hedeflemiştir. Alan, hem fiziksel hem de anlamsal düzeyde toplumsal kapsayıcılığın bir aracı haline getirilmiştir. Bu yaklaşım, anıtsallık ve geçirgenlik arasında kurulan dengeyle, bellek, kimlik ve toplumsal katılım arasındaki ilişkiyi yeniden tarif etmektedir. Tasarımın temel amacı, cezaevinin geçmişte oluşturduğu sosyo-mekânsal sınırların etkisini kırmak kapsayıcı ve geçirgen bir kamusal mekân üretmek olarak belirlenmiştir. Alan çevresindeki sosyal etkileşim rotaları analiz edilerek, bu akışlarla uyumlu biçimde geçirgen sınırlar ve açık yüzeyler tanımlanmıştır. Geçmişte dışlayıcı bir yapı olarak algılanan cezaevi arazisi, kentle bütünleşik bir geçiş alanı hâline getirilmiştir.

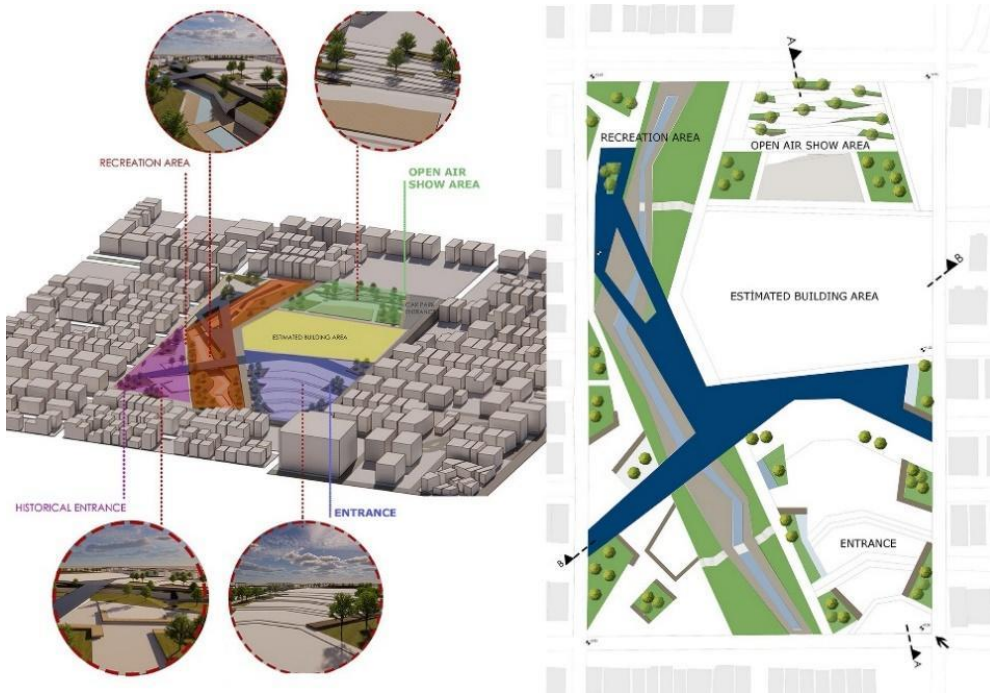
Ayrıca, yatayda yayılmış açık ve yarı açık mekânlar, kullanıcıların bir araya gelebileceği ve farklı grupların gündelik yaşam içinde karşılaşabileceği nötr alanlar olarak ele alınmıştır. Bu mekânlar arasında net sınırlar yerine akışkan geçişler ve çok işlevli alanlar oluşturulmuştur (Şekil 11). Böylece, cezaevinin hapsedici ve sınırlayıcı geçmişinin aksine, önerilen yeni mekânsal kurgu, toplumsal katılımı teşvik eden bir bütünleşme ortamı sunmaktadır.

Şekil 11. Grup-3'ün yerleşim kararları.

•Grup 4 - Kent vahası oluşturma amacıyla geliştirilen tasarım

Grup 4'ün önerisi, diğer tasarım yaklaşımlarından ayrılarak, cezaevi yapısının tarihsel ve simgesel izlerini doğrudan referans almak yerine; bedensel konfor, sosyalleşme olanakları ve gündelik yaşamın sürekliliğini önceliklendiren bir mekânsal kurgu geliştirmiştir. Tasarım, kentli bireyin günün belirli saatlerinde dinlenme, etkileşim kurma ve doğayla bütünleşme ihtiyacına yanıt veren bir tür “kentsel vaha” yaratmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, alandaki tarihsel bağlam tamamen göz ardı edilmemiştir. Eski cezaevinin batı yönündeki giriş aksı korunmuş ve alanın ana girişi bu aks doğrultusunda yeniden tanımlanmıştır. Önerilen mekânsal kurguda, geçiş rotası üzerine su öğeleri, yeşil alanlar ve üst örtü ile tanımlanmış yarı açık dinlenme alanları eklenmiş; bu sayede alanda hem geçirgenlik hem de görsel süreklilik sağlanarak kullanıcı deneyimi zenginleştirilmiştir (Şekil 12).

Şekil 12. Grup-4'ün yerleşim kararları.

Gruplar tarafından alınan ortak tasarım kararları doğrultusunda, on beş haftalık tasarım sürecinin son sekiz haftalık bölümünde, öğrencilerden 1/200 ölçekli çizimler üzerinden bireysel olarak verilen mimari programı geliştirmeleri ve alanın kamusal kullanımını arttıracak işlevleri içeren bir performans sanatları merkezi tasarlama beklenmiştir. Bağlam verileri dikkate alınarak, proje programında yer alan fuaye alanları, gösteri salonları, sergi mekânları, kamusal kullanımı destekleyen atölyeler, kafe-restoran birimleri, servis hacimleri ve ıslak mekânlar gibi kapalı alanların yarı açık ve açık alanlarla olan ilişkileri gözetilmiş; ayrıca yeraltı otoparkı giriş-çıkışları da tasarımın bir parçası olarak ele alınmıştır. Bu süreçte

geliştirilen öneriler, haftalık jüri değerlendirmeleri yoluyla dersin yürütücüleri tarafından sürekli olarak geri bildirimlerle değerlendirilmiş ve geliştirilmiştir.

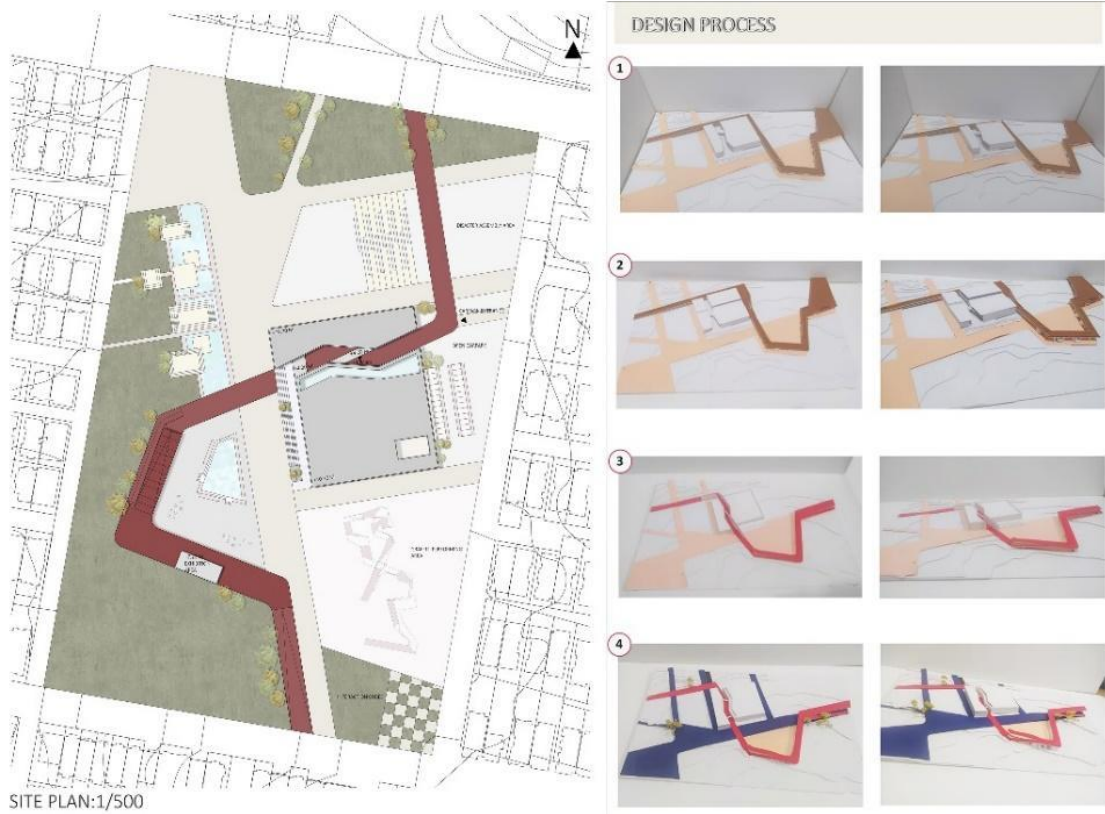
Çalışma kapsamında incelenen dört grup çalışması içerisinde seçilen birer öğrenci projesi, stüdyonun ikinci aşamasında geliştirilen bireysel yaklaşımlar üzerinden değerlendirilmiş; bu değerlendirmede öğrencilerin kentsel belleği nasıl yorumladıkları, hafızaya referans veren tasarım stratejilerini nasıl kurguladıkları ve kamusal mekân üretimine ilişkin mekânsal yaklaşımları ayrıntılı biçimde çözümlenmiştir.

Proje-1’de, grup çalışması sırasında alınan kararlar geliştirilerek, alanda eksi kotta tasarlanan deneyim rotası bir açık hava müzesine dönüştürülmüştür. Bu rota, eski cezaevine ait bellek izlerini farklı duraklar ve anlatım öğeleriyle destekleyerek ziyaretçilere mekânın tarihsel katmanlarını deneyimleme olanağı sunmaktadır. Ayrıca, tasarlanan yapının ana girişi bu kot üzerinden sağlanarak, hafıza teması fiziksel dolaşım düzenine entegre edilmiş ve mekânsal anlatının bir parçası haline getirilmiştir (Şekil-13).

Şekil 13. Proje 1 tasarım önerisi.

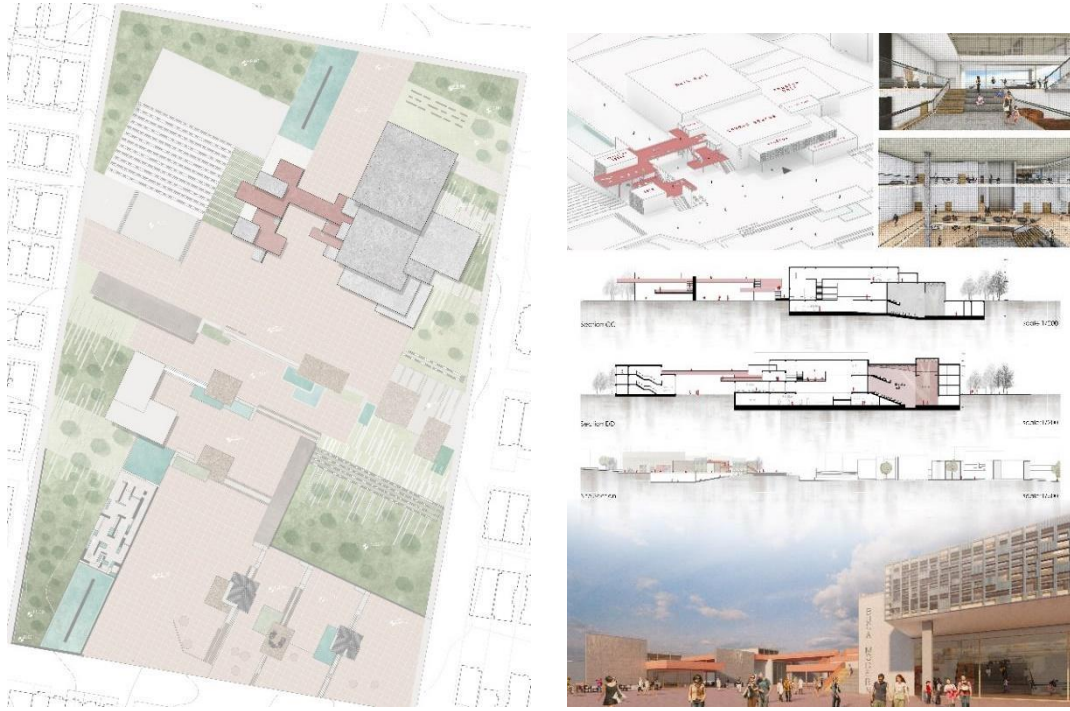
Proje 2’de benimsenen yaklaşım, grup çalışması sürecinde geliştirilen analiz ve konsept kararlarını bireysel ölçekte derinleştirmeye odaklanmıştır. Bu doğrultuda, eski cezaevinin kentsel bellekteki izleri ile kullanıcıların günlük kullanımda oluşturduğu doğal rotaların çakıştırılması fikri korunmuş ve bu kesişim, mekânsal bir deneyim aracılığıyla vurgulanmıştır. Bireysel tasarımda, bu kavramsal yaklaşım bir deneyim rampası ile somutlaştırılmış ve rampanın tasarımı süreç içerisinde farklı biçimlerde kurgulanarak geliştirilmiştir(Şekil 14).Son aşamada geliştirilen tasarımda, performans sanatları merkezinin içinden geçecek biçimde üst kotta bir yarık oluşturan ve girişi tanımlayan rampa ile hem hafızaya temas eden bir geçiş kurgusu oluşturulmuş hem de alanın farklı kotlarındaki akış sürekliliği sağlanmıştır. Rampa, yalnızca bir sirkülasyon elemanı olarak değil, aynı zamanda mekânsal bir anlatı yüzeyi olarak işlev görmüştür. Bu yüzey, kullanıcının gündelik pratiği ile kentsel hafızayı eşzamanlı olarak deneyimleyebileceği bir rota sunmaktadır.

Şekil 14. Proje 2 tasarım önerisi.

Grup 3 içerisinde geliştirilen bireysel projelerden biri, cezaevinin geçmişini görünür kılan temsili bir mimari dil üzerinden ilerlemiştir. Öğrenci, yapının merkezinde konumlanan ve geçmiş cezaevi kütesine referans veren açık alan kurgusuyla, kolektif hafızanın kamusal mekânda yüzleşmeye olanak tanıyan bir düzlemde yeniden üretimini amaçlamıştır. Plan şemasında kırmızıyla vurgulanan bu eksen, hem yönlendirici hem de simgesel bir hat olarak mekânın kurucu ögesi haline gelmiştir. Bu hat boyunca

farklı kotlarda yer alan çok işlevli alanlar, mekânın deneyimlenme biçimini zenginleştirmiştir. Projenin kesit ve perspektiflerinde öne çıkan geçirgen cephe elemanları ve açık yarı-açık geçiş mekânları, kullanıcıların mekânla kurduğu ilişkide süreklilik hissi yaratırken, aynı zamanda geçmişe dair katmanların sezgisel biçimde hissedilmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşım, Halbwachs'ın (1992) bireysel hafızanın toplumsal çerçeveler içinde şekillendiğine dair savıyla örtüşmekte; mekânın hem temsil edici hem de deneyimsel bir hafıza aracı olarak ele alındığını göstermektedir.

Şekil 15. Proje 3 öneri tasarımı.

Proje 4, cezaevinin fiziksel izlerini doğrudan yeniden üretmek ya da simgesel öğelerle anımsatmak yerine, yapının yıkılmasıyla ortaya çıkan boşluğu kentsel bir açık alan olarak değerlendirmiş ve bu doğrultuda geçirgen ve doğayla bütünleşik bir kentsel vaha önerisinde bulunmuştur. Tasarım, yeşil alanlar, su yüzeyleri ve farklı ölçeklerdeki peyzaj elemanlarıyla zenginleştirilmiş sade ve akışkan bir kurgu üzerine inşa edilmiştir. Bu kurgu içerisinde yer alan performans sanatları merkezi de alanın genel yaklaşımıyla uyumlu biçimde, çevresindeki yeşil dokuyla bütünleşen ve sert sınırlar yerine geçirgenlik ilkesini benimseyen bir yerleşim anlayışıyla tasarlanmıştır. Yapının konumlandırıldığı alan, hem etkinlikler için işlevsel bir çekim noktası oluşturmakta hem de kullanıcıların doğayla temas kurabileceği sosyal bir odak yaratmaktadır (Şekil 14).

Proje, cezaevi gibi geçmişte kapatılma, gözetlenme ve yalnızlık gibi duygularla özdeşleşen bir yapının ardından, bu alanın kent yaşamı içerisinde açık, erişilebilir ve duysal anlamda rahatlatıcı bir mekâna dönüşmesini hedeflemektedir. Tasarımda kurgulanan boşluklar, cezaevinin yarattığı bastırılmış hafıza

ve sessiz tanıklığı doğrudan fiziksel izlerle temsil etmek yerine, sessizlik, dinginlik ve yavaşlık aracılığıyla kullanıcıya dolaylı bir hatırlama deneyimi sunmaktadır. Bu yaklaşım sayesinde mekân, geçmişin yükünü taşıyan bir anımsama alanı ile bugünün kentlisine hitap eden yaşanabilir bir kamusal mekân arasında dengeli bir geçiş alanı hâline gelmiştir.

Şekil 16. Proje 4 tasarım önerisi.

5.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kentsel dönüşüm süreçleri, fiziksel mekânların yeniden düzenlenmesine olanak tanırken, mekânlara dair toplumsal hafızanın, simgesel anlamların ve kamusal işlevlerin yeniden kurgulanmasını da gerektirmektedir. Özellikle zaman içinde işlevini yitirmiş ve yıkılan yapılar, ardında bıraktığı boşluklarla kent belleğinde bir kırılmaya sebep olmakta; bu tür boşlukların gelecekte nasıl değerlendirileceği, mekânın geçmişle kurduğu ilişki kadar geleceğe dönük tahayyülleri de içeren çok

katmanlı bir tartışma gerektirmektedir. Bu bağlamda, bellek-mekân ilişkisini ele alan tasarım stüdyoları kavramsal açıdan kritik bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Mimarlık eğitimi kapsamında yürütülen tasarım stüdyoları, yalnızca fiziksel çevrenin tasarımına değil, aynı zamanda kentsel belleğin mekânda yeniden üretimine odaklanarak öğrencilere eleştirel düşünme becerisi kazandırma açısından önemli bir olanak sunmaktadır. Bu çalışmada, toplumsal hafızada güçlü bir yer edinmiş Buca Cezaevi'nin yıkımının ardından, alana yönelik resmi kurumlar tarafından geliştirilen projeler çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Söz konusu kentsel boşluğun yeniden tasarlanmasına yönelik mimari stüdyo süreci, bu tartışmalar ve potansiyeller doğrultusunda ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışma, mimarlık öğrencilerinin kentli hafızasında yer edinen kentsel boşluğa yönelik geliştirdikleri tasarım yaklaşımlarını bellek- mekân kavramları ekseninde inceleyerek, mimarlık eğitiminde tasarım stüdyosunun kent belleğinin yeniden üretimi sürecindeki eleştirel ve yaratıcı potansiyelini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırma kapsamında, İzmir Demokrasi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi 2023–2024 eğitim-öğretim yılı Mimari Tasarım VI dersi kapsamında yürütülen on beş haftalık stüdyo süreci incelenmiştir. Bu süreçte öğrencilerden, Buca Cezaevi'nin yıkımıyla ortaya çıkan kentsel boşluğu, alanın tarihsel ve toplumsal katmanlarını gözeterek yeniden yorumlamaları ve bu doğrultuda kültür odaklı kamusal mekân senaryoları geliştirmeleri beklenmiştir. Öğrencilerin, alanın geçmişine yönelik yaptığı analizler mekânsal belleğe dair izleri tasarımla nasıl yeniden ifade edebileceklerine ilişkin farklı stratejiler geliştirmelere olanak sağlamıştır. Süreç boyunca ilk etapta yürütülen grup analiz çalışmaları ve finalde ortaya çıkan bireysel projeler tematik olarak sınıflandırılmış; öğrencilerin bellek-mekân ilişkisine dair geliştirdiği yaklaşımlar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Bellek ve mekân odaklı stüdyo çalışmaları, belleğin tasarım eğitiminde güçlü bir kavramsal araç olarak kullanılabileceğini ve öğrencilerin mekânı “okuma-yorumlama-yeniden üretme” biçimlerini dönüştürdüğünü göstermektedir (Sönmez ve Erin, 2017; Basa, 2015; Alyanak Kaya ve Bölükbaş Dayı, 2022; Güven Ulusoy ve Ulusoy, 2020). Buca Cezaevi arazisine yönelik bu stüdyo çalışmasında da benzer bir biçimde kentsel boşluğun bellek katmanları analiz edilerek tasarım sürecinde öğrencilerin mekânı yeniden üretme pratiklerini farklı bir bağlamda güçlendirmektedir.

Öğrenciler tarafından geliştirilen tasarım yaklaşımlarının dört tematik grup altında sınıflandırılması, bellek-mekân ilişkisinin stüdyo bağlamında farklı biçimlerde üretilebildiğini göstermiştir. Bu değerlendirme, stüdyo sürecinin kuramsal çerçevede tartışılan bellek-mekân ilişkisini nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir. Kuramsal tartışmalar, özellikle yıkım sonrası oluşan kentsel boşlukların fiziksel yokluğa rağmen belleği tamamen silmediğini; aksine iz, süreklilik ve temsil üzerinden yeniden üretilebilecek bir potansiyel alan sunduğunu vurgulamaktadır (Nora, 2006; Rossi,2006). Bu doğrultuda ortaya çıkan tematik gruplar, cezaevinin temsil ettiği tarihsel, toplumsal

ve mekânsal izlerin tasarım aracılığıyla nasıl yeniden yorumlandığını ortaya koymakta; Buca Cezaevinin yıkımıyla oluşan kentsel boşluğun, öğrencilerin eleştirel okumalarıyla yeni bir bellek mekânına dönüşme potansiyelini görünür kılmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Grup ve bireysel projelere ait tasarım yaklaşımlarının kentsel bellek ile ilişkileri bağlamında karşılaştırmalı analizi.

Tasarım Yaklaşımları ve Bellek ile Kurulan İlişki	Grup 1 - Proje 1	Grup 2- Proje 2	Grup 3- Proje 3	Grup 4-Proje 4
Tasarımın Ana Kavramı (Bellek İle İlişkili)	İz/ Süreklilik	Katman / Çokluk	Bellek Nesnesi	Boşluk / Sessizlik
Tasarım Yaklaşımı (Grup)	Deneyim Rotası	Kullanıcı Odaklı Kesişim	Sembolik Anıtsallık	Karşı bellek/Vaha
Mekânsal Kurgu (Grup)	Eski Kot Kullanımı Açık Hava Müzesi	Sürekli Mekânsal Akış	Tekil Mekânsal Odak	Geçirgen Peyzaj Kurgusu
Bellekle Kurulan İlişkinin Niteliği (Bireysel)	Doğrudan Fiziksel Temsil	Doğrudan Dinamik- Yaşayan Hafıza	Doğrudan Simgesel-Anıtsal Hafıza	Dolaylı İyileştirici Hafıza

Birinci ve ikinci gruplarda ortaya çıkan gündelik pratiklere dayalı bellek kurguları, uluslararası literatürde özellikle savaş sonrası kent boşluklarına yönelik tasarım yaklaşımlarında öne çıkan “yaşayan hafıza” kavramıyla ilişkilendirilmektedir (Huyssen,2003; Crinson, 2005). Bu yaklaşımlar, belleği statik bir anma nesnesine dönüştürmeden, gündelik pratiklerle yaşayan bir hafıza örgüsü olarak ele almıştır. Üçüncü grubun simgesel-anıtsal yaklaşımı ise bellek mekânlarına ilişkin literatürde sıkça tartışılan temsil sorunsalını yeniden görünür kılmıştır (Basa, 2015). Grup düzeyinde güçlü bir simgesel kavram üretimi yapılsa da bireysel projelerde bu kavramsal vurgu mekânsal karşılık bulmakta zorlanmış; bu durum anıtsal temsilin ile mekânsal deneyim arasındaki gerilimi açığa çıkarmıştır. Dördüncü grupta benimsenen karşıt üretim yaklaşımı ise Foucault’nun (1992) iktidar-mekân ilişkisine dair eleştirileriyle örtüşen bir tasarım tavrı ortaya koymuştur. Cezaevi yapısının temsil ettiği otoriter geçmişe karşı özgürleştirici ve iyileştirici bir mekânsal kurgu geliştirilmesi, belleğin dönüştürücü potansiyelinin bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Bununla birlikte bireysel projelerde bu yaklaşımın yeterince derinleşememesi, eleştirel kavramsal çerçevenin mekânsal temsile aktarılmasında güçlükler bulunduğu işaret etmektedir.

Bu çalışmada ortaya çıkan tasarım yaklaşımları, öğrencilerin mekânı yalnızca biçimsel bir üretim alanı olarak değil, Halbwachs'ın (2017) tanımladığı kolektif hafıza ve Nora'nın (2006) 'hafıza mekânları' kavrayışı doğrultusunda çok katmanlı bir bellek alanı olarak okuyabildiklerini göstermektedir. Öğrencilerin geçmişe dair izleri tasarıma aktarma biçimleri, Türkiye'deki benzer stüdyo çalışmalarında (Sönmez & Erin, 2017; Basa, 2015) görülen bellek-mekân odaklı tasarım pratikleriyle paralellik kurmakta; aynı zamanda cezaevi gibi tartışmalı bir kentsel boşluğun eleştirel ve yaratıcı biçimlerde yeniden ele alınabileceğine dair özgün bir katkı sunmaktadır. Bu üretimler, belleğin mekânsal temsiline duyarlı, bağlamsal ve kullanıcı odaklı kamusal senaryolar oluşturulmasının mimarlık eğitiminde mümkün olduğunu ortaya koyarak, stüdyonun hem kuramsal hem de pratik düzeyde güçlü bir öğrenme ortamı sunduğunu göstermektedir.

Stüdyo süreci genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin tarihsel, toplumsal ve politik katmanları sorgulayan eleştirel bir okuma pratiği geliştirdikleri söylenebilir. Yıkılan Buca Cezaevi'nin ardında bıraktığı boşluk, öğrenciler için hem geçmişle hesaplaşma hem de yeni bir kamusal anlam üretme fırsatı sunmuş; böylece tasarım eğitimi kuramsal tartışmalarla doğrudan ilişkilenen çok katmanlı bir araştırma alanına dönüşmüştür.

Sonuç olarak, bu çalışma Buca Cezaevi örneği üzerinden yıkım sonrası oluşan kentsel boşlukların bellek-mekân ilişkisi çerçevesinde bir araştırma alanına dönüşebileceğini ortaya koymakta; böylece mimarlık eğitiminde tasarım stüdyolarının kentsel belleği yeniden kuran, eleştirel tartışmayı tetikleyen ve bağlama duyarlı tasarım üretimlerini teşvik eden bir öğrenme modeli sunabileceğini göstermektedir. Böylece stüdyo deneyimi, mevcut planlama yaklaşımlarının ötesine geçerek kentsel boşlukların geleceğine dair daha duyarlı, yaratıcı ve eleştirel tasarım perspektiflerinin geliştirilmesine katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağcakale, S. (2010). Ceza mimarlığı (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akurgal, E. (1993). *Eskiçağ'da Ege ve İzmir*. Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.
- Alcı, C. (2007). İzmir'deki kentsel korunların üniversite öğrencileri üzerindeki etkisi: Buca örneği (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Alyanak Kaya, F., & Bölükbaş Dayı, E. (2022). Kentsel hafızanın izinde bir stüdyo deneyimi: "Kapalı Yol". *FBU-DAE*, 2(2), 97–110.

- Basa, I., (2015). Kentsel Hafızanın Sürdürülebilirliği Bir Mimarlık Stüdyosu Deneyimi. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, no.15, 27-42.
- Birol Akkurt, H. (2004). 19. Yüzyıl Batılılaşma kesitinde, Bornova ve Buca Levanten köşkleri mekânsal kimliğinin irdelenmesi (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Bilsel, C. (2001). İzmir’de Cumhuriyet’in modern kentine geçişte şehircilik deneyimi ve model transferi sorunu: Prost-Danger Planı ve Le Corbusier’nin nazım plan önerisi. *Domus m.* 42-46.
- Bilsel, C. (2009). İzmir’de Cumhuriyet dönemi planlaması (1923-1965): 20. Yüzyıl kent mirası. *Ege Mimarlık Dergisi*, 22.12-17
- Birol Özerk, G. ve Akgün Yüksekli, B. (2010). Küresel kent, kentsel markalaşma ve yok-mekân ilişkileri. *İDEALKENT*, 2(3), 82-93.
- Crinson, M. (Ed.). (2005). *Urban memory: History and amnesia in the modern city*. Routledge.
- Çalışkan, E. B., & Koç Aytekin, Ç. (2023). Spor için alternatif mekânlar: Deneysel bir tasarım stüdyosu. *YDÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 5(2), 42-62.
- Çelik, M. (2016). Buca Levanten konutlarında kültürel değerlerin sürekliliği. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Erpi, F. (1987). Buca’da konut mimarlığı (1838-1934): Bir yüzyıl dönemini kapsayan mimari oluşumun sosyo-kültürel analizi ve tipolojik sentezi (Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi, İstanbul. (Özgün eser 1975 tarihli.)
- Güner, D. (2006). İzmir’de modern konut mimarlığı 1950-2006. *Planlama*, 58(3), 123-141.
- Gürleyen, T. (2020). Hafıza Arakesitinde Yazınsal Mekânın Göstergebilimsel Anlatısı. *İdealkent*, 11(31), 1789-1811.
- Güven Ulusoy, F. Ö., & Ulusoy, C. (2020). Bellekten mekâna: Mimari tasarım stüdyosu aracılığıyla Eskişehir kentinin toplumsal bellek izlerini oku(t)mak. *Online Journal of Art and Design*, 8(1), 58-76.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif bellek*. (Banu Barış, Çev.). İstanbul: Heretik Yayınları. (Özgün eser 1950 tarihli.)
- Huyssen, A. (2003). *Present pasts: Urban palimpsests and the politics of memory*. Stanford University Press
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları* (M. Emin Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi. (Özgün eser 1989 tarihli.)
- Özal, G. (2017). Ulucanlar Kapalı Cezaevi ve müzeye dönüşüm sürecinin analiz edilmesi (Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı, Ankara.

- Özbek Sönmez, İ., & Erin, İ. (2017). *Re-production of space by reference to collective memory: An urban design studio practice. ICONARCH III International Congress of Architecture – Memory of Place in Architecture and Planning*, Konya, Turkey.
- Özkaynak Yolcu, M. (2023). Calvino'nun Görünmez Kentlerine Farklı Bir Bakış: Görünür Hale Getirerek Dijitale Taşımak. *Digital International Journal of Architecture Art Heritage (JAH)*, 2(3), 41-61.
- Öztürk, D. (2022). *Rereading the concept of heterotopia: Buca Prison and its neighbourhood* (Yüksek Lisans Tezi). İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İzmir.
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi* (Nurdan Gürbilek, Çev.). İstanbul: Kanat Yayınları (Özgün eser 1966 tarihli dir.)
- Sezen Doğancı, O. & Civelek Oruç, M. (2016). Cezaevlerinin müzeye dönüşüm süreci: Sinop Cezaevi örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 268-284. <https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.234221>
- Yılmaz, C. (2011). Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 1-15.
- URL-1: <https://www.gundemebakis.com/ve-buca-cezaevi-tasinmaya-baslandi-20-yillik-sorun-tarih-oluyor>. Erişim tarihi: 5/07/2025, 20:30.
- URL-2: <https://www.atalarimizintopraklari.com/yazilar-makaleler/buca> Erişim tarihi: 5/07/2025, 20:45.
- URL-3: <https://www.egedesonsoz.com/haber/Buca-Cezaevi-icin-kritik-karar/1161936> Erişim tarihi: 6/07/2025, 19:30.
- URL-4: <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/buca-cezaevi-ozgurluk-parki-nadonusecek/48475/156>. Erişim tarihi: 2/07/2025, 20:00

